

УДК 37.378.

*КУЗЬМІНСЬКИЙ АНАТОЛІЙ, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, професор кафедри педагогіки та менеджменту освіти, Глухівський національний педагогічний університет імені О. Довженка, Україна
ORCID ID 0000-0001-9338-1882
anatoliy230743@ukr.net*

*КУЧАЙ ТЕТЯНА, доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки і психології, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ, Україна
ORCID ID 0000-0003-3518-2767
tetyanna@ukr.net*

КУЗЬМІНСЬКА ЛЮБОВ, завідувач закладу дошкільної освіти "Сонечко", с. Геронимівка Руськополянської сільської ради Черкаської області, Україна

РОЛЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ ЯНА КОМЕНСЬКОГО У ВИХОВАННІ ОСОБИСТОСТІ

KUZMINSKYI ANATOLIY, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of NAPS of Ukraine, Professor, Department of Pedagogy and Management of Education Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv national pedagogical university, Hlukhiv, Ukraine

KUCHAI TETIANA, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Pedagogy and Psychology Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute, Beregovo, Ukraine

KUZMINSKA LYUBOV, Head of the kindergaeten "Sonechko", Geronimovka of the Ruspolyansky village council, Cherkasy region, Ukraine

THE ROLE OF THE Y. KOMENSKY PEDAGOGICAL SYSTEM IN THE STUDY OF PERSONALITY

У статті акцентується на ролі педагогічної системи Я. Коменського у вихованні особистості, оскільки він закликав учителів розвивати пізнавальні здібності учнів, особливо турбуватися про вироблення в них прагнення до самостійної активної роботи з набуття знань і застосування їх у житті. Автор наголошує на тому, що педагог розглядав питання навчання і виховання в нерозривній єдності. У статті викремлено три основні складники виховання. Метою виховання Я. Коменський убачав не тільки у знаннях, але й у комплексі моральних якостей, якими повинна володіти кожна людина. Важливе значення у моральному вихованні він відводив також прикладу дорослих, систематичному привчанні дітей до корисної діяльності, виконання уставлених правил поведінки.

Ключові слова: педагог, освіта, виховання, школа, ідея.

Summary. The article examines the role of Y. A. Komensky's pedagogical system in the education of the individual. Komensky urged teachers to develop the cognitive abilities of students, especially to worry about developing their desire for independent active work on acquiring knowledge and applying them in life. It is emphasized that the teacher considered the issue of education and upbringing in an inseparable unity. The article outlines three main components of education. Komensky saw the goal of education not only in knowledge, but also in the complex of moral qualities that each person must possess. An important role in moral education, he also gave an example of adults, the systematic accretion of children to useful activities and

to implement the rules of conduct.

Purpose of the research: to reveal the role of Y. A. Komensky's pedagogical system in the education of personality.

Research methods. During the work on the publication, the following methods were used: theoretical (analysis of philosophical, pedagogical, psychological literature) in order to substantiate the initial provisions of the study; an interpretive-analytical method on the basis of which the study of Ukrainian and foreign sources was carried out using synthesis, analysis, systematization and generalization.

Key words: teacher, education, education, school, idea.

Мета: розкрити роль педагогічної системи Я. Коменського у вихованні особистості.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Розвиток на-

ціональної системи освіти є одним зі стратегічних завдань української держави. Зумовлена об'єктивними потребами українського суспільства ідея національної школи вибудовувалася впродовж усієї української історії через досягнення не лише вітчизняної, але й зарубіжної педагогічної думки. Тому дослідники історії педагогіки, звертаючись до цього завдання, усе частіше апелюють до попереднього досвіду його вирішення, осягаючи надбання української й зарубіжної гуманістики періоду її динамічного інституційного та професійного становлення у другій половині XIX – першій половині XX століть.

Вивчення еволюції історико-педагогічної думки дозволяє також виявити коло питань, які порушили вчені минулого, окреслити проблеми, досі не вивчені або вивчені недостатньо вичерпно, об'єктивно простежити педагогічні процеси, які відбувалися в Україні і поза її межами в різні періоди. Аналіз історико-педагогічних праць засвідчує, що найбільш досліджуваною постаттю серед зарубіжних педагогів в Україні і світі є видатний чеський мислитель XVII століття Я. Коменський.

Неабиякий інтерес вітчизняних дослідників до творчості Я. Коменського підтверджує аналіз наукової коменіологічної літератури в різні історичні періоди. Українські вчені шукали в його багатій різноплановій спадщині відповіді на актуальні потреби тогочасної педагогічної науки і практики. Водночас оцінка його доробку залежала від суб'єктивних чинників – ідеологічних, релігійних, культурно-освітніх і політичних. Особливо це стосується тих країн, які часто зазнавали відчутних трансформаційних змін (революції, міжнаціональні, етнічні, релігійні конфлікти тощо). До таких належить й Україна, яка у XX столітті пройшла складний шлях творення власної незалежної держави (Лучкевич, 2009).

Аналіз досліджень і публікацій. Вивченням педагогічної діяльності Яна Амоса Коменського займалися Т. Алексеєнко, І. Боберський, А. Джурицький, Ю. Жданович, І. Зайченко, Н. Корпач, В. Кларін, В. Кравець, С. Левицький, Д. Лордкіпанідзе, Б. Мітюко-

ва, В. Москаленко, Р. Охрімчук, Д. Скільський, Ю. Старосольський, А. Хуторський та інші.

Методи дослідження. Під час роботи над публікацією було використано такі методи: теоретичні (аналіз філософської, педагогічної, психологічної літератури) з метою обґрунтування вихідних положень дослідження; інтерпретаторсько-аналітичний метод, на основі якого здійснювалося вивчення українських і зарубіжних джерел із застосуванням синтезу, аналізу, систематизації та узагальнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливе місце в педагогічній системі Яна Коменського займає вчення про роль вчителя у вихованні особистості. Уся робота школи, її успіхи та невдачі залежать від учителя. Він формує з дитини майбутню людину, має залишатись добрим, уважним, одночасно суворим і вимогливим. "Ти не можеш діяти як учитель, якщо ти не ставитимешся як батько".

Учитель повинен бути відданим справі навчання і виховання дітей, любити свою професію, не бути заробітчанином, а прагнення покинути цю професію в погоні за грошима веде до того, що він не може бути "живим зразком" для учнів. Коменський закликав учителів розвивати пізнавальні здібності учнів, особливо турбуватися про вироблення в них прагнення до самостійної активної діяльності з набуття знань і застосування їх у житті.

Велика заслуга Яна Коменського полягає в тому, що він пов'язував педагогічну професію із соціальними явищами. Учений зазначав, що діяльність педагога зумовлюється вимогами, які суспільство висуває до школи, і вимагав, щоб, з одного боку, населення ставилось з повагою до вчителя, а з іншого – сам учитель розумів, яку важку благородну державну функцію він виконує, і був сповнений почуттям власної гідності (Кузьмінська, 2016).

Я. Коменський різко критикував пануючий у його час шкільний режим взагалі та індивідуально-групову форму організації занять особливо. За старою системою учитель працював індивідуально з кожним учнем, а це значно обме-

жувало його можливості. Педагог міг займатися одночасно із 7–8 школярами, які ще й до того ж вивчали різний матеріал.

Необхідними елементами класно-урочної системи організації навчальної роботи Я. Коменський вважав: 1) клас (групу осіб для навчання) з незмінним і стабільним складом учнів одного віку (приблизно однаковим рівнем розвитку); 2) сталий розклад занять; 3) послідовне чергування занять і перерв; 4) роботу вчителя з усім класом. Це давало можливість педагогу вести колективну роботу одночасно з усіма учнями, а всі учні на занятті займалися одночасно одним і тим самим.

Цікавими вважаємо погляди дослідника і на структурну побудову уроку. Зосібна, він розрізняв три частини уроку: початок – відновлення в пам'яті учнів вивченого, опитування та концентрація уваги; продовження – показ, сприймання, роз'яснення; закінчення – вправи, оволодіння вміннями, використання теорії. Ян Амос Коменський вважав, що на кожному уроці треба виділяти час для опитування школярів, пояснення нового матеріалу та для вправ із закріплення вивченого; на кожному уроці вчитель повинен визначити тему та сформулювати головну мету (Голубєва, 2011).

Творча спадщина Я. Коменського мала великий вплив на розвиток світової педагогіки і шкільної практики. Розглядаючи питання навчання і виховання в нерозривній єдності, педагог закликав до універсальної освіти спочатку рідною мовою, а потім і латинською – мовою науки і культури того часу. Мету виховання убачав не тільки в оволодінні знаннями, але й у розвитку моральних якостей людини, з яких найбільш важливими вважав справедливість і мужність.

Педагог виокремлює три основні складові виховання: наукова освіта, моральне виховання, релігійне виховання. Таке розуміння Я. Коменським завдань виховання є виразником його гуманістичного прагнення до всебічного розвитку особистості, заклику людей до активних змін свого життя, до знищення всіх пороків у суспільстві, недопущення війни та військових дій. Мету виховання Я.

Коменський розглядає не тільки у знаннях, але й у комплексі моральних якостей, якими повинна володіти кожна людина. Він вважав, що якщо в молоді не формувати, не розвивати позитивні моральні, високодуховні якості з дитинства, то порушиться гармонія особистості. До найбільш важливих відносив справедливість, помірність, мужність. При цьому мужність він визнавав категорією обов'язковою у трудовому вихованні, трудовій діяльності. Важливу роль у моральному вихованні він відводив також прикладу дорослих, систематичному привчанні дітей до корисної діяльності і до виконання усталених правил поведінки. Ураховуючи те, що Я. Коменський у своїх працях приділяв велику увагу релігії, у моральному вихованні акцентував увагу на формуванні релігійних чеснот: милосердя, благочесність, співпереживання, співчуття, жертвність, любов тощо. Загалом учений довів, що ефективний засіб виховання дітей – привчання слідуванню священному писанню. Питання виховання і навчання Я. Коменський розглядав у нерозривній єдності; дидактику трактував як теорію освіти і навчання, як теорію виховання; закликав давати молоді широку (універсальну) освіту. Як свідчить аналіз праць дослідника, велика частина їх присвячена вивченню мови – спочатку рідної, а потім латинської – мові науки і культури, яка об'єднувала людей, давала можливість спілкуватися науковцям різних країн. Саме такий підхід характеризує і сучасний стан розвитку мови в нашій країні

(Федяєва, 2017).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Я. А. Коменський – фундатор педагогіки як окремої науки. Він першим у світі теоретично обґрунтував весь комплекс основних питань, які в сукупності визначають педагогіку як науку, зібравши і переробивши у своїх творах весь досвід попереднього розвитку теорії і практики навчання і виховання молодого покоління. У працях видатного педагога знайшли відображення народна чеська педагогіка, антична педагогічна спадщина, ідеї багатьох передових педагогів, особистий досвід Я. Коменського. Отже, "Велика дидактика" є плодом узагальнення педагогічної спадщини того часу, а також результатом дослідження причин і основ дидактичних способів і прийомів навчання (Голубєва, 2011).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Лучкевич, В. В. (2009). Коменіана в українській педагогічній історіографії (друга половина XIX – перша половина XX ст.). (Автореф. дис. ...канд. пед. наук. Дрогобич.
- Кузьмінська, Ю. (2016). Ян Амос Коменський – основоположник нової прогресивної педагогічної системи, великий гуманіст і мислитель. *Педагогічний часопис Волині*, 2, 34–40.
- Голубєва, М. О., Борисов, Є. В. & Чуканова С. О. (2011). Ян Амос Коменський – видатний дидакт Нового часу (XVII ст.). *Основи психології та педагогіки*. Київ : ТОВ "НВП ІНТЕРСЕРВІС".
- Федяєва, В. Л. Наукова спадщи-

на Я. Коменського в історичному вимірі. Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Вип. 75(1).

REFERENCES

- Luchkevych, V. V. (2009). *Komeniana v ukrayinskiy pedahohichniy istoriohrafiyi (druga polovyna KHKH – persha polovyna KHKH st.)*. (Komeniana in Ukrainian pedagogical historiography (second half of the nineteenth and first half of the twentieth century). (Avtoref. dys. ...kand. ped. nauk). Drohobych.
- Kuzminska, Y. (2016). *Jan Amos Komensky – osnovopolozhnyk novoyi prohresyvnoyi pedahohichnoyi systemy, velykyy humanist i myslytel* (Jan Amos Komensky – founder of a new progressive pedagogical system, great humanist and thinker). *Pedahohichnyy chasopys Volyni*, 2, 34-40.
- Holubyeva, M. O., Borysov, Y.V. & Chukanova, S.O. (2011). *Jan Amos Komensky – vydatnyy dydakt Novoho chasu (XVII st.)* (Jan Amos Komensky – an outstanding Didatch of the New Time (XVII century). *Osnovy psykholohiyi ta pedahohiky*. Kiyv : TOV "NVP INTERSERVIS".
- Fedyayeva, V. L. *Naukova spadshchyna Y. Komenskoho v istorychnomu vymiri* (Scientific heritage of Y. Komensky in the historical dimension). *Zbirnyk naukovykh prats Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. Vyp. 75(1).

Стаття надійшла 6.10.2019 р.